

Людмила Євгеніївна Сичевська,
магістр психології,
учений секретар Київської Академії
Козацтва,
м. Київ, Україна

Леонід Геннадійович Олійник,
магістр психології,
співзасновник Київської Академії Козацтва,
керівник проекту «Козацька Світлиця»,
м. Київ, Україна

УДК 159.9.018

ФОРМУВАННЯ У МОЛОДІ ПОЗИТИВНОГО СТАВЛЕННЯ ДО КОЗАЦТВА, КОЗАЦЬКИХ ЗВИЧАЇВ І ТРАДИЦІЙ

Автор статті ділиться позитивним опытом формування позитивного отношения молодежи к феномену украинского казачества. Предложены рекомендации, разработанные путей формирования у молодежи позитивного отношения к казацкому наследию, его обычаям и традициям. Предположено, что это будет способствовать удовлетворению у них этнокультурной потребности знаний о феномене казачества, гармонизации в своей этнокультуре и самоидентификации в казацком этнокультурном пространстве.

Ключевые слова: казак, казацкое наследие, позитивное отношение, казацкие традиции, генетическая память.

The author shares the positive experience of forming a positive attitude of youth towards the phenomenon of the Ukrainian Cossacks; proposes developed recommendations for ways of forming positive attitude of youth to the Cossack heritage, its customs and traditions; suggests that this will contribute to satisfying their ethno-cultural thirst for knowledge about the phenomenon of Cossacks, harmonization in their ethno-culture and self-identification in the Cossack ethno-cultural space.

Key words: cossack, cossack heritage, positive attitude, cossack traditions, genetic memory.

У складний та суперечливий період сучасного державотворення система освіти України покликана відродити гуманістичні та демократичні традиції українського народу в навчанні та вихованні підростаючого покоління, які формувалися впродовж століть. Актуальним стає питання залучення нових поколінь, молоді до козацької етнонаціональної культури, звичаїв та традицій, оскільки кожний народ не просто зберігає виховні та культурні традиції та особливості, що історично склалися, а й прагне перенести їх у майбутнє для того, щоб не втратити національну особистість та самобутність. «Через історію козацтва власне переломлювалася ціла епоха в минулому України та її народу» [1]. Могутній пласт народної мудрості було створено за період козацької доби. Він яскраво та повно втілює у змісті та ідеях найкращі виховні традиції

та звичаї українського народу, його національний характер тощо. Українське козацтво впродовж століть пройшло складний шлях історичних трансформацій, однак героїчний козацький дух та традиції виявилися нетлінними [2].

Історико-педагогічний аналіз проблеми засвідчив, що в різні періоди розвитку вітчизняної освіти порізному відбувався процес виховання позитивного ставлення молоді до українських козацьких традицій і звичаїв. Упродовж багатьох віків у середній освіті проповідувались лише християнські істини, а у спільних громадських справах переважали народні засоби виховання, що були передусім спрямовані на практичну підготовку молоді до трудового життя. Виховання на зразок народної творчості не мало релігійного спрямування та не переслідувалося релігією. Вперше

поєднання народних традицій, освіти й релігії у вихованні було закріплено у статутах братських шкіл (XVI ст.), згодом ствердилося у козацьких школах (XVII ст.), а пізніше (XVIII–XIX ст.) перемістилося в позашкільну діяльність [8; 9].

Необхідно зазначити, що для радянських часів характерним була відсутність позитивного ставлення до козацтва, його звичаїв та традицій не дотримувались. На той час на території України майже не залишилось живих і самих козаків, і членів їхніх родин. За період 1930–1990 рр. проблеми козацької педагогіки в Україні, за незначним винятком, практично не досліджувалися [3].

У незалежній Україні виникли і почали розвивати дослідження козацької спадщини, де вивчали процеси становлення системи освіти запорізьких козаків і козацької педагогіки загалом. Козацтву присвячено наукові праці сучасних науковців, а саме: Б. Ведмедки, О. Губко, В. Задунайського, В. Кузя, Є. Приступи, Ю. Руденка, М. Стельмаховича, Б. Ступарика, І. Федоренко та ін. Загальну інформацію про козацтво було введено до курсу програм історії для середніх загальноосвітніх, середньо-спеціальних, професійно-технічних та ВНЗ України. Сучасні економічні, політичні та національно-духовні реалії, що визначають Україну як незалежну державу, актуалізували проблему забезпечення якісно нового рівня вихованості національної самосвідомості молодого покоління. У контексті такого реформування освіти актуальною є проблема вивчення та формування в молодого покоління позитивного ставлення до козацтва, його традицій та звичаїв.

Що сьогодні знає молодь про козацтво, його звичаї та традиції?

З метою виявлення у молоді загального уявлення щодо вищезгаданого питання, для вивчення загального бачення козака сучасною молоддю, ми провели анкетне опитування «Козак очима молодого співвітчизника» серед молодих людей віком 19–35 років. За законодавством України, молоддю вважають людей

віком 14–35 років [12]. Наші активісти і члени Київської Академії Козацтва провели неупереджене опитування серед своїх друзів, знайомих та близьких, які не мають спеціальної підготовки щодо вищезгаданої тематики. Ми намагалися з'ясувати, як уявляє сучасна молода людина козака, епоху козацтва, їхній життєвий устрій, місце феномену козацтва у нашому житті, а також визначити чи знає щось про козацькі звичаї та традиції, чи має інтерес до вивчення козацької спадщини.

Анкета-опитувальник

«Козак очима молодого співвітчизника»

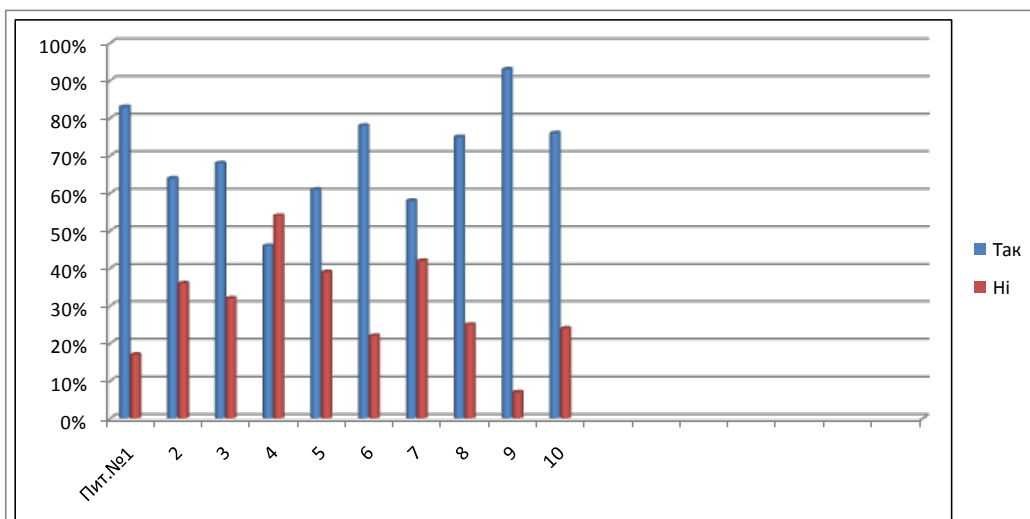
(10 питань, форма відповідей «так – ні»)

1. Чи вважаєте ви за доцільне зараховувати козацтво до однієї з етнокультурних спільнот України? (так – 83 %, ні – 17 %)
2. Чи знаєте ви місцезнаходження української козацької держави на мапі України? (так – 64 %, ні – 36 %)
3. Чи знаєте ви, що козаки були нашої православної віри? (так – 68 %, ні – 32 %)
4. Чи маєте ви уявлення про козацькі курені? (так – 46 %, ні – 54 %)
5. Чи знаєте ви, що куліш був улюбленою стравою козаків? (так – 61 %, ні – 39 %)
6. Чи знаєте ви щось про зброю козаків? (так – 78 %, ні – 22 %)
7. Чи знаєте ви, як називались козацькі човни? (так – 58 %, ні – 42 %)
8. Чи хотіли б ви бути членом козацької етнокультурної спільноти? (так – 75 %, ні – 25 %)
9. Чи хотіли б ви спілкуватись, проводити вільний час, свята і заходи в козацькому етнокультурному просторі («Козацька Світлиця», «Клуб Козацького дозвілля» тощо)? (так – 93 %, ні – 7 %)
10. Чи хотіли б ви відвідувати тематичні зустрічі, присвячені козацькій тематиці? (так – 76 %, ні – 24 %)

Отримані *результати анкетування-опитування* представлено в *таблиці 1*, що дає змогу говорити про

Таблиця 1

Відсоткове ставлення до козацтва молоді віком 19–25 років

середній рівень загального уявлення щодо досліджуваного питання (відповіді на запитання № 2, 3, 4, 5, 6, 7). Аналізуючи відповіді на запитання № 1, 8, 9, 10, можна говорити про правильність обраного напрямку в розповсюдженні козацької спадщини та високий рівень зацікавленості в отриманні науково-популярних знань щодо козацької тематики та у проведенні вільного часу в козацькому етнокультурному просторі. Також ці відповіді переконливо засвідчують бажання респондентів ознайомитись з тим, що їм близько генетично (через генетичну пам'ять), а саме з: козацькою спадщиною, культурно-духовними надбаннями, козацькими традиціями, козацьким духом та інформацією про козацтво. Це засвідчує доцільність формування позитивного ставлення до козацтва, його звичаїв і традицій.

Формування – це процес цілеспрямованого та організованого оволодіння соціальними суб'єктами цілісними, стійкими рисами та якостями, необхідними молоді для успішної життєдіяльності [4].

У психологічній літературі «**ставлення**» як наукове поняття визначають по-різному. Це «глибоко вкорінені у психіці почуття, нахили, звички» [5]; «перехід ситуативних, збігом обставин зумовлених мотивів, у стійкі особистісні спонукання» [6]; «цілісне утворення, сплав почуттів, знань, переживань і практичного досвіду» [7] тощо. У процесі уточнення сутності категорії ставлення обґрунтовано необхідність його визначення з позиції єдності трьох аспектів духовного життя особистості: *емоційного, вольового та інтелектуального*.

Сформованість позитивного ставлення молоді до козацьких традицій та звичаїв нашого народу залежить від зовнішніх умов, які об'єктивно формують рівень залученості особистості до практичної діяльності, та його особистісних характеристик, що визначаються певною структурою. У структурі цієї особистісної якості суб'єкта практичної діяльності виділено емоційно-почуттєвий, когнітивний та поведінковий компоненти [8].

Емоційно-почуттєвий компонент репрезентує ставлення молоді до козацьких традицій і звичаїв. Його показниками визначають *емоції та почуття*. Загальним критерієм виявлення емоційно-почуттєвого компоненту постає *стійкість та усвідомленість мотивів практичної діяльності* молоді.

Когнітивний (пізнавальний) компонент фіксує інформаційно-пошукову діяльність молоді особистості у напрямі оволодіння етнографічною сутністю козацьких традицій і звичаїв. Його показниками постають *знання та вміння* молоді особистості, а загальним критерієм визначають *міцність знань та сформованість умінь*.

Поведінковий компонент передбачає дієво-практичну залученість (включеність) молоді особистості до процесу практичної діяльності з елементами календарно-обрядових етнокультурних козацьких українських традицій і звичаїв. Показником цього компоненту є *вчинок*, а його критерієм визначають

активність особистості під час проведення річного циклу традицій і звичаїв [8].

У попередніх публікаціях, що висвітлюють діяльність Київської Академії Козацтва, надано визначення терміна «етнокультурна спадщина козацтва», до якої зараховано козацькі звичаї, традиції, обрядові дійства тощо [13]. Також обґрунтовано доцільність її популяризації серед населення України [15].

Розглянемо традиції та звичаї як наукове поняття. У понятті «традиція» втілена система духовних, економічних та екологічних складників організації життєдіяльності певної групи, яка попри мінливість у часі та просторі досвіду та знань, забезпечує їхню стійкість та багатоманітність [10; 11]. Виховний потенціал козацьких традицій реалізується у формах звичаїв, обрядів, ритуалів та свят тощо. За такого підходу для традиції відводиться місце загального, родового поняття, а звичай, обряд, ритуал та свято розглядають як види, тобто складники категорії «традиція».

Звичай – це загальноприйнятий порядок, спосіб дій, норма поведінки, що стали звичними, визнаними і ввійшли у застосування [11]. Головною метою звичаїв є відтворення та закріплення усталених способів і форм трудової діяльності людини. Характер трудових дій у звичаях, що характеризується однотипністю та циклічною повторюваністю, не має естетичного спрямування. Це суттєво відрізняє звичай від обряду. В обрядах календарних свят за допомогою символів і символічних дій, художньо оформлюється комплекс трудових дій, які набувають естетичного спрямування [11].

Демонстрацію форм, що уособлює не стільки зміст трудових дій, скільки ставлення до них, називають **ритуалом** [10]. Ритуали з традиційних трудових звичаїв підсилюються традиційними народними козацькими святами. **Свято й обряд** є відносно самостійними засобами передачі суспільного досвіду. Свято, головною ознакою якого є варіативність, містить обряд, що реалізується в суворому ритуальному дійстві [10].

За результатами досліджень, що представлено у попередніх публікаціях [15; 16] виявлена доцільність формування позитивного ставлення до козацтва, що призвело до усвідомлення необхідності вироблення рекомендацій щодо способів формування такого ставлення у молоді. Застосовуючи власний досвід діяльності з співвітчизниками, ми розробили **рекомендації** щодо шляхів формування у молоді позитивного ставлення до козацтва, їхніх звичаїв та традицій, а саме:

- занурення в атмосферу історичної доби;
- екстраполяція [14];
- опрацювання історичних текстів;
- виготовлення саморобних доробок на етнокультурних заходах;
- використання творчих завдань;
- використання під час заходів науково-популярної літератури «Козацької Світлиці»;
- діяльнісний підхід до вивчення козацької спадщини під час таборування (заходів на свіжому повітрі);
- використання ігор та ігрових ситуацій на етнокультурних святах.

Особливістю представленого матеріалу є те, що ми пропонуємо способи, які широко використовують у: навчально-виховному процесі серед учнів та студентів [14]; пізнавальному просвітницькому процесі серед молодих людей, які зацікавлені козацькою тематикою.

Використання матеріалу про козацтво, пізнання та використання козацької спадщини, козацьких звичаїв і традицій сприятиме формуванню у молоді позитивного ставлення до козацтва та козацької тематики, задоволенню їхньої етнокультурної потреби до знань про козацтво, гармонізації молоді в етнокультурі – самоідентифікації у козацькому етнокультурному просторі. Київська Академія Козацтва розглядає населення України як нащадків козацтва [13].

Автори висловлюють **щирю вдячність**: Аллі Леонідівні Волошиній – керівнику та співзасновнику Київської Академії Козацтва, доктору філософії, магістру психології за мудре керівництво, допомогу та натхнення щодо проведення нашого дослідження та всім членам і друзям Київської Академії Козацтва, які люб'язно погодились взяти участь у залученні респондентів для проведення нашого дослідження.

Використані літературні джерела

1. Історія українського козацтва [текст]. – Т. 1, за ред. В. А. Смолій та ін.; кол. авт.: Л. В. Войтович, В. А. Брехуненко, О. Б. Головка, В. М. Горобець, А. О. Гурбик та ін. – Київ: Києво-Могилянська академія, 2011. – С. 45–99.

2. *Волошина А. Л.* Козацький просвітницький центр як сучасна модель соціальної допомоги [текст] / А. Л. Волошина, Н. Л. Романчук // *Освіта та розвиток обдарованої особистості: щомісячний науково-методичний журнал.* – 2016. – № 9 (52) вересень. – С. 15–17.

3. *Гутник І.* Козацька педагогіка як складова система національного виховання молоді [текст] / І. Гутник // *Початкова школа.* – 2003. – № 10. – С. 47–49.

4. *Морозов А. В.* Краткий словарь психологических терминов [текст] / А. В. Морозов. – СПб.: Союз, 2000. – 576 с.

5. *Бех І. Д.* Категорія «ставлення» в контексті розвитку образу «Я» особистості [текст] / І. Д. Бех // *Педагогіка і психологія.* – 1997. – № 3. – С. 9–21.

6. *Рубінштейн С. Л.* Людина і світ [текст] / С. Л. Рубінштейн. – М., 1997.

7. *Люблінська А. А.* Дитяча психологія [текст] / А. А. Люблінська. – М.: Просвіта, 1991. – 415 с.

8. *Федоренко Д.* Мудрість козацької педагогіки: Учителі сучасної школи про козацьку педагогіку / Д. Федоренко // *Освіта.* – 1999. – 10–17 лист.

9. *Грушевський М.* Дитина в звичаях і віруваннях українського народу // *Матеріали для українсько-руської етнології* [текст] / М. Грушевський. – Т. 9. – Львів, 1907.

10. *Стельмахович М. Г.* Народна педагогіка [текст] / М. Г. Стельмахович. – Київ, 1995.

11. *Болтарович З.* Традиції сімейного виховання [текст] / З. Болтарович // *Народна творчість та етнографія.* – 1993. – № 2. – С. 16–24.

12. Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні: Закон України від 5 груд. 1993 р. № 2998-ХІІ.

13. *Волошина А. Л.* Школа Берегині козацького роду» – етнокультурний проект популяризації козацької спадщини [текст] / А. Л. Волошина, Л. Г. Олійник // *Освіта та розвиток обдарованої особистості: щомісячний науково-методичний журнал.* – 2016. – № 12 (55) грудень. – С. 25–29.

14. *Маркова А. К.* Формирование мотивации учения [текст] / А. К. Маркова, А. Б. Матис, А. Б. Орлов. – М., 1990. – 212 с.

15. *Сичевська Л. Є.* Козак очима нашого сучасника [текст] / Л. Є. Сичевська, Л. Г. Олійник // *Освіта та розвиток обдарованої особистості: щомісячний науково-методичний журнал.* – 2017. – № 2 (57) лютий. – С. 33–37.

16. *Сичевська Л. Є.* Козацька спадщина як етнокультурний фундамент для сучасного виховання обдарованої особистості [текст] / Л. Є. Сичевська, Л. Г. Олійник // *Освіта та розвиток обдарованої особистості: щомісячний науково-методичний журнал.* – 2017. – № 3 (58) березень. – С. 34–36.